

Kosztolányi Dezső: A pillanat

Azt hiszem, mindenki számára más és más pillanatban válnak jelentőssé és érzékelhetővé a végzetes események. Ez nem az a pillanat, mikor megtörténnek. Akkor csak a körvonalai rémlenek, a reánk vonatkozó közvetlen eredményt könyveljük el, az elsurranó közelségük csapja meg arcunkat. Olyanforma helyzet ez, mint mikor a sürgönyhordó kezéből kivesszük a sürgönyt és - minden izgalmunk ellenére is - azzal foglalkozunk, hogy a szalagra nyomtatott betűket kisilabizáljuk és a mondatok csomóit fölfejtjük. Meg kell értenünk logikai módon, az eszünkkel és csak aztán sírhatunk vagy nevetethetünk, aztán az idegeinkkel, a testünkkel, minden porcikánkkal is fölfoghatjuk. Megérteni 1914. július 25-én este 7 óra 15 perckor értettük meg, hogy mi történt. Négy órát töltöttem ezen a délutánon a Világ szerkesztőségében. Láttam, hogy minden megváltozik. Az emberek, akik sohase ismert fényt hordtak a szembogaraikban és apró, szaggatott gesztusokkal beszéltek az ajtócsapkodásos szobában, körülém a tárgyak, amelyek elvesztették régi színüket és ízüket, a papír, a fehér kéziratpapír, a tollszáram, amely hirtelenül nagyon vékonypénzűnek látszott és a tintatartó, mélyén a fekete pocsolyával, mind-mind idegenül, ismeretlenül meredtek reám. Csöngött a telefon, órák hosszáig. A sok kis ideges csöngetés, a sok kérdés, a sok izgalom, a sok kiáltás egy végtelen vonallá, egy végtelen kiáltássá, egy végtelen csöngetéssé tevődött össze. Nem egy ember csönget már, de a tömeg. Rablók és betörők ellen az ajtó alsó részébe patentcsengőket szoktak elhelyezni, hogy hosszú riasztójukkal felferjék a háziakat. Ilyen csöngetés volt ez is. Jelezte, hogy a rabló és betörő ellenség akar belegázolni kultúránkba. Kitéptük egymás kezéből a kagylót és kiabáltunk a tölcsérbe. Háború, háború, háború. Nem voltunk többé magánemberek, az izgatott, hogy az ismeretlen tömegnek hírt mondjunk és a tömeg tüdeje, kürtök, a történelem kürtjei legyünk. Künn a város, mint egy kokárdás és zászlós színpad, ázott lobogókkal, eddig nem hallott nagyszerű morajlással. Régi 1848-as színdarabokban láttunk ily képet, gyermekkorunkban. Egy irodalmi kávéházban az asztalok tetején állnak és csókolóznak, a barátaim, akik szinte maszkot viselnek, a történelem színészei lettek, a budapestiek.

Ekkor hazamentünk és titkon mindnyájunkban élt a hit, hogy ami megtörtént, még aszpikszerűen rugékony, még nem szilárd valóság. Csak a fejünk tudta, hogy "az idők sodrába kerültünk". A testünk még nem. "Történelmi kor"... "világok harca"... "milliók fegyverben"... ezek még csak cikkek címei voltak. Hozzá kell szoknunk a történelemhez is. Meg kell várnunk a pillanatot, a tragikus pillanatot, amikor valami kis motívum a közelünkbe hozza, személyessé teszi és mindnyájan - külön-külön - egyénien értjük meg, az intuíció közvetlen közlő képessége által, hol vagyunk és hová tartunk. Nem tudnunk, éreznünk kell a történelmet. Azzal az érzéssel, amellyel önmagunkat érezzük, az intuíció zsigerekig ható testi erejével. Addig azonban hosszú-hosszú napoknak kell elmúlniuk. Akik kedvesek nekünk, elmentek, az utca, a kávéház, a lakásunk megváltozott, a zongoránk elnémult, az életünk rendje fölborult, csak később, egész váratlanul dőf szíven a pillanat. Mindnyájunknak mást és mást jelent.

Hadd írjam ide, mint a saját naplómbe, hogy mit jelent nekem. Éjjel egy kaszárnya elé, az aszfaltjárdára kanyarodik néhány társzeker, fön az ablakokban felgyürkőzött katonáik komoly, furcsa, idegen sietséggel, nyalábszámra vetik le a ruhákat a szekerek feneketlen öblébe. Várom, mikor lesz vége. A ruha azonban nem fogy el. Boldog isten, micsoda kataraktája és zápora a holt tárgyaknak. Száz szekér ment már el. Az egyikén csupa-csupa ing volt, a másikon csupa-csupa szuronyszíj, a harmadikon csupa-csupa sapka, a negyediken csupa-csupa kengyelvas. Ezen csak

nyergek vannak, ropogós, friss nyergek, a kóválygó bőrszag az orromba csap. Soha embereket oly komolyaknak nem láttam, mint ezeket a katonákat. Arra gondolok, hogy az ingek milyen karokra és mellekre simulnak, a szuronyszíj milyen derekat szorít, a sapka alá milyen fejek és szemek kerülnek, a kengyelvasba hogy akaszódik a huszár lába és ő hogy feszül meg a nyergen, lőporfüstben és villámtűzben. A tárgyak bélése, az emberekre gondolok. Mindez pedig minden képzeleten túl csodálatos és valószínűtlenül nagyszerű. Titáni, néma hurcolkodás, a föld másik végére. A világ egyik sarka áthajlik a másikra. Most már nemcsak értem, érzem is, hogy mi a háború és hogy az életem két részre oszlik, az egyik fele az, amikor béke volt, a másik fele az, amikor háború tört ki. A határ pedig ez a pillanat. Ez a kép, amely szebb, elszántabb, izgatóbb minden csataképnél - modern csatakép - s holtom napjáig emlék marad, mindig azt jelenti számomra, hogy: háború.

Kosztolányi Dezső: A szent térkép

Sokszor kérdezem magamtól: mit keres itt ez a térkép? Ezen a pályaudvar-falon - a szénraktárhoz közel -, ahol naponta százezren vagy kétszázezren loholnak el és ügyet se vetnek rá. Egyetlen rozsdás szeggel van a falra akasztva. Minthogy naponta elmegyek itt, idővel az is problémává nőtt előttem, ki biggyesztette ide. Négy hónap óta látom. Az eső elvégezte a maga nivelláló munkáját. Némiképp meg is oldotta a helyzetet. Franciaország vöröse leolvadt, mint színész nő ajkáról a festék, belecsurgott Svájcba és Belgiumba, Németország sárgája megpenészedett, Anglia lilája a tengerbe futott, az óceánok pedig fantasztikus vízözönt zúdítottak a kontinensre, nem kímélve a semleges államokat sem. Már-már el se lehet igazodni a térképen. Kiszikkasztotta a nyár, a korom, a füst, az utcai por vékony fátyollal vonta be, a zsíros ujjak maszata, a sár lekvárja bedekorálta s végül összelocsolta a november. Most ahhoz a levélhez hasonlatos, amelynek tintáját könnyek mázolja el. Vajon ki sajnálta meg ennyire a szegény világot, a szegény-szegény emberiséget?

Nem egyedül áll ez a mappa. Amerre járok, mindenütt szembe ötlük egy-egy, nemcsak a kirakatokban és a trafikok, vendéglők, kávéházak ablakain, de képtelen helyeken, ahol az emberek nem tartanak haditanácsot, egy körüti fán, egy levélszekrényen, egy földszintes magánház kapuján, egy budai utca kerítésén. Úgy rémlik, valami titokzatos emberi szolidaritás van ébredésben. Ismeretlen emberek éjjel bejárják a várost s - maguk se tudják, miért - térképeket szegeznek ki mindenüvé. Lássatok, miről van szó, tanuljátok meg a földrajzot, amely többé nem tantárgy, és a külpolitikát, amely nem műkedvelők mulatsága, de legalább oly fontos, mint a májad, veséd és tüdőd munkáját ellenőrző orvostudomány. Hány egészségügyi hirdetményt olvasunk állandóan a falakon. Ki kell függeszteni egy külpolitikai hirdetményt is. Okos és hasznos olvasmány, s ma kedves és intim is, mint egy családi album. Hazamenet ráveted a tekinteted egy földdarab csücskére, egy folyócska kaeskarinjára s nyomban megtalálhatod, hol az öcséd, a bátyád, az apád, többé nem érzed magad oly egyedül. Csak a középkorban volt ilyen érzést, ösztönt, akaratot összehangoló varázs, amely mindenkit egyformán foglalkoztatott, amelybe mindenki beleolvashatta a maga egyéniségét, amellyel mindenki kiszínezhette élményeit, egy emberi közösséget teremtő princípium: a biblia.

Azon csodálkozom, hogy az utcai térképek nem kallódnak el. Budapest pedig híres volt arról, hogy mindent kiollózott, letépett és ellopott, a kávéházi illusztrált lapok műmellékletétől kezdve a falragaszokig. Kamaszos, hetyke tekintélygyűlölet élt benne. A reklámképek hölgyeinek okvetlenül bajuszt rajzolt. Ezeket a bitang térképeket azonban nem a rendőrség, nem a városi hatóság, nem a nemzetközi jog védi, hanem a "korszellem". Még a ligeti csibész is megérti, hogy az életünk szimbóluma van rajtuk, megáll előttük, továbbmegy, nem bántja. Hónapok múlva is ott van a szélben, a rozsdás szegen, az én ócska, maszatos térképem, és lobog, mert jelkép, többet jelent önmagánál, a történelem vetülete egy eszményi síkon, energiatarató. Az oltalmazza, amit a sírok elhagyott koszorúit. Még az útszéli zsványok se tépázzák meg.

Ma a térkép szent.

Kosztolányi Dezső: Halász Gyula tábori leveleiből

A Nyugat írói közül Halász Gyula mint hadnagy szolgál és harcol Auffenberg seregében, Kertész István vadász, Karinthy Frigyes gyalogos ugyancsak Galíciában, Balázs Béla pedig önkéntesnek vonult be s most közhonvéd a szabadkai 54. menetzászlóaljban. Halász Gyula barátunknak édesapjához, Halász Imréhez írt tábori levelezőlapjaiból itt közöljük a következőket:

Galícia, aug. 25. kedd

Ma délben alarmmal indultunk tovább két napi szünetelés után.

Oroszország, aug. 26. szerda

Tegnap este már rajvonalba mentünk át két kilométerre a határtól. Az ellenség azonban eltűnt szemünk elől. Hatalmas látvány volt a felvonulás ideális csatatéren. Éjjel egy óráig meneteltünk a csillagos éjszaka misztikus homályában, már orosz földön. "Útlevel nélkül" léptük át a határt 10 óra 30 perckor este. Ma hajnal óta úton vagyunk beljebb és beljebb az országban. Forrón tűz a nap.

Oroszország, aug. 29. szombat reggel

Három nagy csatánk volt (26., 27. és 28-án), sok a sebesült, de nekem még semmi bajom. A háború minden borzalma vesz körül. Kár, hogy nem szabad leírnom. Rémület, szenvedés, nélkülözés, égő falvak. De tagadhatatlanul roppant érdekes, izgalmas.

Oroszország, szeptember 2-án

Öt döbbenetes nap után (aug. 26., 27., 28., 31. és szeptember 1.) ma reggel néhány békés órát élvezünk. Az ellenség hanyatt-homlok menekül. Győznünk kell!! Én itt ma olvasom az aug. 21-i Pesti Hírlapot és az aug. 20-i "Az Újság"-ot. A melegek megszűntek, de a nappalok kellemesen enyhék. Sokszor hálunk szabad ég alatt, csípős hidegben. Minden bajjal fényesen megbirkózom.

Oroszország, szept. 3. reggel.

Öt nagy ütközetben vertük az oroszot. Futnak befelé. Szorítjuk őket. Az ágyúk félelmetesen csapkodnak. Sértetlen vagyok. Sokan hiányoznak már, de halottunk kevés. Hűvös idők kezdődnek. Fel vagyok szerelve. Fáradalmakat, nélkülözést fényesen bírom, kitűnő egészséggel. Levelezőlapot ritkán írhatok. Aug. 21-i 1. lapodat (Zrínyi jelmondatával) ma kaptam meg.

Ölel szeretettel Gyula fiad.